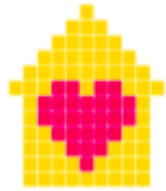

Running Head: VOLWASSEN IN ÉÉN NACHT

HET
VERGETEN
Kind

Utrecht University

‘Volwassen in één nacht’

Een kwalitatieve studie naar de ervaringen en behoeften van jongeren op een kamertrainingscentrum met betrekking tot de begeleiding van het proces naar volwassenheid

Renske Kolen

Masterthesis Youth, Education and Society

Masterthesis

Youth, Education and Society

Utrecht Universiteit

Student: Renske Kolen (6880363)

Datum: 21-06-2021

Aantal woorden: 7938

Supervisor Utrecht Universiteit: Asia Sarti

Tweede beoordelaar: Monique van Londen-Barentsen

Organisatie: Stichting Het Vergeten Kind

Begeleider: Romy van Doorn

Abstract

Research shows that young adults who have received residential youth care generally have less successful outcomes in various areas of their lives, compared to their peers who have not received residential youth care. A possible reason for this is the acute transition to adulthood that these young people are going through. In addition, many of them do not receive support from the social network and professional help often stops at the age of eighteen. This qualitative study investigated what the experiences and needs of young people from 'room training centres' (in Dutch: kamertrainingscentra) themselves are in guiding the transition to adulthood. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with young people between the ages of eighteen and 26, who had lived in a 'room training centre' ($n= 15$). The aim of this research was to contribute to an improvement of the guidance of the process towards adulthood. An important insight from this research is that many young people have experienced that the preparation in various areas has fallen short. It can be concluded that guidance towards adulthood was experienced by different young people in a very diverse way and that they would have needed different things. This difference in the appreciation of the guidance is in many cases related to the extent to which they felt that there was sincere attention for them. Sincere attention seems to be a precondition for young people to be able to learn something substantive from their counsellors with regard to adulthood.

Keywords: *adulthood, guidance, transition, 'room training centre', youth care*

Samenvatting

Uit onderzoek blijkt dat jongvolwassenen die residentiële jeugdhulp hebben gehad over het algemeen minder succesvolle uitkomsten hebben op verschillende gebieden in hun leven, in vergelijking met hun leeftijdsgenoten die geen residentiële jeugdhulp hebben gehad. Een mogelijke oorzaak hiervoor is de abrupte overgang naar volwassenheid die deze jongeren doormaken. Daarbij ontvangen velen van hen vanaf het achttiende jaar geen steun vanuit het sociale netwerk en ook professionele hulp stopt vaak. In deze kwalitatieve studie is getracht te achterhalen wat de ervaringen en behoeften van jongeren uit kamertrainingscentra zelf zijn bij de begeleiding van de overgang naar volwassenheid. Hiertoe zijn semigestructureerde interviews gehouden met jongvolwassenen tussen de achttien en 26 jaar die op een kamertrainingscentrum hebben gewoond ($n= 15$). Het doel hiervan was om bij te dragen aan een verbetering van de begeleiding van het proces naar volwassenheid. Een belangrijk inzicht uit dit onderzoek is dat veel jongvolwassenen hebben ervaren dat de voorbereiding op verschillende gebieden tekort is geschoten. Er kan worden geconcludeerd dat de begeleiding naar volwassenheid door verschillende jongvolwassenen heel divers is ervaren en dat zij aan andere dingen behoefte hadden gehad. Dit verschil in de waardering van de begeleiding hangt in veel gevallen samen met in welke mate ze het gevoel hadden dat er oprechte aandacht voor hen was. Oprechte aandacht lijkt een voorwaarde te zijn voor jongeren om iets inhoudelijks te kunnen leren van hun begeleiders met betrekking tot volwassenheid.

Kernwoorden: *volwassenheid, begeleiding, overgang, kamertrainingscentrum, jeugdhulp*

Volwassen in één nacht

Op het moment dat jongeren in Nederland achttien jaar worden, zijn ze wettelijk gezien volwassen (Stas et al., 2018). Vanaf dat moment hebben zij te maken met rechten en plichten die ze voorheen nog niet hadden, zoals stemrecht, het recht op studiefinanciering en de verplichting op het betalen van premie voor de zorgverzekering (Raad voor Volksgezondheid en Samenleving [RVS], 2018). Maar volwassenheid is meer dan alleen een wettelijke bepaling van meerderjarigheid. Zo verwijst volwassenheid naar de psychologische, emotionele en morele ontwikkeling, naar het vermogen om verantwoordelijkheden te dragen en belangrijke beslissingen in het leven te nemen (Mary, 2014; Stas et al., 2018). De meeste jongvolwassenen groeien geleidelijk in rollen die horen bij volwassenheid, zoals het voltooien van een opleiding, betaald werk aangaan, het ouderlijk huis verlaten en partnerschap en ouderschap aangaan; *emerging adulthood* (Arnett, 2007). Jongvolwassenen doorlopen in de *emerging adulthood* (van achttien tot 25 jaar) een ontwikkelingsproces van afhankelijkheid naar onafhankelijkheid (Stas et al., 2018). Dit ontwikkelingsproces start voor veel achttienjarigen nog met een grote mate van afhankelijkheid van ondersteuning van hun ouder(s) en/of hun sociaal netwerk (Goodkind et al., 2011; Niessen & Van der Vegt, 2018). Jongvolwassenen uit de residentiële jeugdhulp ontvangen echter niet altijd vanzelfsprekend ondersteuning van hun ouders (Goodkind et al., 2011; Mendes & Moslehuddin, 2004) en/of van hun sociale netwerk (Tweddle, 2007; Mendes & Moslehuddin, 2004), door geen of een slechte relatie met de ouders en/of een beperkt sociaal netwerk.

Bovendien krijgen de meeste jongvolwassenen die in de residentiële jeugdhulp hebben gewoond niet meer vanzelfsprekend professionele ondersteuning op het moment dat ze meerderjarig zijn, terwijl zij dit mogelijk nog wel nodig hebben (Niessen & Van der Vegt, 2018). Dat heeft te maken met dat jeugdhulp eindigt op het moment dat jongeren achttien jaar worden (De Lange et al., 2015) en de overgang van jeugdhulp naar volwassen hulp in de praktijk vaak niet goed lijkt te verlopen. Dit komt onder andere door moeilijkheden met betrekking tot de toegang tot volwassen hulp (Nederlands Jeugdinstituut [NJI], 2018; RVS, 2018). Zo zijn jongvolwassenen vaak niet op de hoogte van waar zij terecht kunnen voor hulp (Niessen & Van der Vegt, 2018) en krijgen ze vaak verkeerde of geen informatie over verlengde jeugdhulp, wat achttienjarigen kunnen aanvragen met een duidelijke hulpvraag, en/of volwassenzorg (Goodkind et al., 2011). Tevens is volwassen hulp meer vraaggericht en vrijwillig en vragen deze om meer zelfredzaamheid van jongvolwassenen (NJI, 2018). Daarnaast hebben jongvolwassenen vaak geen vertrouwen meer in de hulpverlening en zijn velen van hen zorgmoe, dankzij een lange hulpverleningsgeschiedenis. Hierdoor willen zij het nu zonder hulp doen (Schaafsma & Dieters, 2018).

Mede vanwege bovengenoemde factoren hebben jongvolwassenen die uit de residentiële jeugdhulp komen over het algemeen minder succesvolle uitkomsten op verschillende levensterreinen, dan jongvolwassenen die geen residentiële jeugdhulp hebben gehad (Van Breda et al., 2020; Sacker et al., 2021). Dit omvat slechtere uitkomsten op gebied van middelengebruik, dakloosheid, ongewenst

ouderschap (Daining & DePanfilis, 2007), onderwijs, mentale en fysieke gezondheid (Sacker et al., 2021), financiën (Harder et al., 2011; Trout et al., 2009; Bakker et al., 2019), criminaliteit (Trout et al., 2009; Bakker et al., 2019) en sociale uitsluiting (Harder et al., 2020; Stein, 2006). Met sociale uitsluiting wordt een proces bedoeld dat werkt in verschillende dimensies van het sociale leven, zowel als het gaat om materiële achterstand (een gebrek aan toegang tot onderwijs en/of werk), als marginalisatie (verzwakte sociale netwerken) (Hill et al., 2004).

Residentiële jeugdhulp is een vorm van jeugdhulpverlening, waarbij kinderen en jongeren op vrijwillige of gedwongen basis, dag en nacht in een andere omgeving dan de omgeving van het oorspronkelijke gezin verblijven. Voornamelijk kinderen en jongeren tussen de twaalf en achttien jaar, met externaliserende, sociale, emotionele, cognitieve of psychiatrische problematieken en/of problemen binnen het gezin van herkomst (zoals verslaving van de ouder(s), mishandeling of verwaarlozing en problemen in de ouder-kind relatie) maken gebruik van deze vorm van jeugdhulp (De Lange et al., 2015). In Nederland bestaat de residentiële jeugdhulp uit verschillende vormen, waarbinnen de focus van de begeleiding op andere gebieden ligt. Zo bestaan leefgroepen gericht op de dagelijkse opvoeding en opgroeien met als doel een gezonde ontwikkeling te bevorderen, behandelgroepen gericht op de behandeling van specifieke problemen, zoals psychische stoornissen of gedragsproblemen en kamertrainingscentra gericht op de groei naar zelfredzaamheid en zelfstandigheid (De Lange et al., 2015).

Kamertraining is een vorm van begeleid wonen voor jongeren van (in veel gevallen) zestien en zeventien jaar die veelal eerder in een andere vorm van residentiële jeugdhulp hebben gewoond. Zij leren hoe ze in de toekomst zelfstandig kunnen wonen (Goessens & Peters, 2010). Het wordt aangeboden door verschillende organisaties verspreid door heel Nederland (Rijssenbeek & Jonker-Verkaart, 2017). Bij dergelijke organisaties wordt de training uitgevoerd met behulp van individuele ontwikkelingsplannen met persoonlijke leerdoelen (Rijssenbeek & Jonker-Verkaart, 2017; De Wilde, 2011). Deze leerdoelen zijn gericht op praktische en sociale vaardigheden, zoals omgaan met geld, het huishouden en invulling geven aan de vrije tijd (Ministerie van VWS, n.b.). Binnen kamertraining lijken sommige jongeren vast te lopen in hun ontwikkeling en te weinig vooruitgang te boeken (Van Spanje-Hennes, 2020). Tevens is het voor begeleiders soms lastig om de juiste begeleiding te bieden aan deze jongeren, vanwege een gebrek aan motivatie, aangezien veel jongeren professionele hulpverlening liever achter zich laten in deze fase (Goessens & Peters, 2010). Er is echter nooit een onderzoek gedaan naar het effect van kamertraining op de zelfstandigheid en zelfredzaamheid van jongeren en naar de werkzame elementen van de training (Lekkerkerker et al., 2011). Daarnaast lijkt de theoretische onderbouwing van kamertraining beperkt te zijn (Van der Steege, 2009). Uit brononderzoek, uitgevoerd door de schrijver van deze thesis, blijkt dat recenter ook geen onderzoek is verricht naar het effect van kamertraining. Evenals dat de theoretische onderbouwing ook niet verder uitgebreid lijkt te zijn. Bovendien blijkt dat tot op heden geen onderzoek is gedaan naar de eigen beleving van Nederlandse jongeren met de begeleiding naar volwassenheid op kamertrainingscentra.

Het perspectief van jongeren leren kennen is van belang, omdat dit vernieuwende inzichten kan opleveren en uiteindelijk een positieve invloed kan hebben op de praktijk van de residentiële jeugdhulp (Bramsen et al., 2018).

Huidig onderzoek wordt in opdracht van Stichting Het Vergeten Kind (HVK) uitgevoerd. Deze stichting zet zich in voor een verbetering van de kwaliteit van zorg voor alle kwetsbare kinderen en jongeren, door onder andere onderzoek te doen naar actuele thema's binnen de jeugdhulp. Aan de hand daarvan doet HVK verbetervoorstellen aan beleidsmakers en politici (Bleijerveld, 2018). Het doel van huidig onderzoek is om erachter te komen wat de ervaringen en behoeften zijn van jongeren uit kamertrainingscentra, om daarmee bij te dragen aan een betere begeleiding van het proces naar volwassenheid voor jongeren in kamertrainingscentra in Nederland.

Theoretisch kader

In deze sectie wordt eerst uiteengezet wat het proces naar volwassenheid inhoudt. Het gaat in dit onderzoek over volwassenheid in de zin van maturatie. Daarna wordt beschreven wat in de huidige literatuur bekend is over hoe jongeren in de residentiële jeugdhulp begeleid kunnen worden bij een succesvol proces naar volwassenheid. Dit is vervolgens onderverdeeld in drie factoren; participatie en autonomie in het eigen ontwikkelingsproces, ondersteuning van de familie en het sociaal netwerk en adequate voorbereiding op volwassenheid.

Proces naar volwassenheid

De psychosociale ontwikkelingstheorie van Erikson (1968) is een theorie die de ontwikkeling van de mens probeert uit te leggen aan de hand van acht stadia die mensen in hun leven doorlopen. Per leeftijdsfase bevindt men zich in een ander stadia. De theorie stelt dat men van twaalf tot achttien jaar de adolescentiefase doorloopt en zich van achttien tot veertig jaar in de vroege volwassenheid bevindt (Erikson, 1968). De *emerging adulthood* theorie beargumenteert echter dat de overgang van adolescentie naar vroege volwassenheid, zoals geschetst in de theorie van Erikson, te vroeg en abrupt is (van de een op de andere dag, met de achttiende verjaardag) om van toepassing te zijn op hedendaagse ontwikkelingsprocessen. Dat komt omdat na het ontstaan van de theorie van Erikson (jaren '50) zich veel veranderingen hebben voorgedaan in de westerse samenleving. Mensen gaan bijvoorbeeld gemiddeld op latere leeftijd trouwen en werken dan vroeger en onderwijs loopt langer door (Arnett, 2007). Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat mensen er langer over doen om volwassen te worden. Daarom is volgens Arnett (2007) een nieuw ontwikkelingsstadium ontstaan, een fase tussen de adolescentie en de vroege volwassenheid, genaamd de *emerging adulthood* (Arnett, 2007). Deze leeftijdsfase (van achttien tot 25 jaar) wordt gezien als een periode van instabiliteit met een verkenning van de identiteit, waarin de focus van de jongvolwassene vooral op zichzelf ligt en jongvolwassenen het gevoel hebben dat ze tussen de beperkingen van de adolescentie en de verantwoordelijkheden van de volwassenheid vallen. Jongvolwassenen uit de residentiële jeugdhulp doorlopen in tegenstelling tot leeftijdsgenoten niet de *emerging adulthood* waarin ze geleidelijk

volwassen worden. Bij hen lijkt het erop dat zij eerder een abrupte overgang naar volwassenheid doormaken, vanwege jeugdhulp die stopt en beperkte sociale steun (Paulsen & Berg, 2016; Stein, 2006). Hierdoor moeten zij sneller onafhankelijk worden dan leeftijdsgenoten zonder jeugdhulp en zij hebben minder tijd om vaardigheden aan te leren die bij volwassenheid horen (Stein, 2006).

Begeleiding van een succesvol proces naar volwassenheid

De *emerging adulthood* theorie stelt dat succesvolle volwassenheid bereikt wordt, wanneer men zelfvoorzienend is, door aan drie kenmerken te voldoen; onafhankelijke beslissingen nemen, financieel onafhankelijk zijn en verantwoordelijkheid voor zichzelf nemen (Arnett, 2000). De *positive youth development theory* kijkt welke factoren een succesvolle overgang naar volwassenheid bevorderen. Het gaat hierbij om welke middelen, vaardigheden, competenties en mogelijkheden van belang zijn bij het bepalen van succes in de ontwikkeling om te slagen in de maatschappij. Een belangrijk uitgangspunt van deze theorie is het bekijken van de mate waarin de context waar de jongere in opgroeit de mogelijkheid op ondersteuning, kansen en middelen vergroot (Benson et al., 2007). Begeleiding van kwetsbare jongeren naar volwassenheid dient volgens deze theorie in te zetten op 1) het aanmoedigen van jongeren in keuzevrijheden en 2) hen op een respectvolle wijze te benaderen, waarbij oog is voor de aard van het kind en het vermogen van het kind om te kunnen groeien. Hierbij zou de focus moeten liggen op de krachten van jongeren, zoals vaardigheden of competenties en er dient ingezet te worden op de vermindering van risicogedrag en het bevorderen van groei (Sanders et al., 2015).

Een onderdeel van de *positive youth development theory* is het *developmental assets framework*. Dit raamwerk wordt gedefinieerd als een groep van onderling gerelateerde ervaringen, relaties, vaardigheden en waarden waarvan bekend is dat ze een positieve uitwerking hebben op de ontwikkelingsuitkomsten van jongeren (Sesma et al., 2013). Het gaat hier om veertig *assets*, onder te verdelen in acht categorieën van interne- en externe *assets*, die succes in de toekomst voorspellen (Pashak et al., 2014). Voorbeelden van interne *assets* zijn sociale competenties en schoolmotivatie. Voorbeelden van externe *assets* zijn steun en *empowerment* (Sesma et al., 2013). Het bezitten of ervaren van *assets* is een voorspeller voor het overwinnen van tegenslagen en het succesvol doorlopen van het proces naar volwassenheid (Pashak et al., 2014). Jongeren in de residentiële jeugdhulp lijken minder *assets* te bezitten of ervaren dan jongeren zonder residentiële jeugdhulp (Rose, 2006). Jongeren in de residentiële jeugdhulp kunnen mogelijk een succesvoller proces naar volwassenheid doorlopen, wanneer in de begeleiding van deze jongeren wordt ingezet op het verkrijgen van meer *assets* (Scales, 1999).

In huidig onderzoek is gekeken welke factoren met betrekking tot de ondersteuning van het succesvolle proces naar volwassenheid bij jongeren in de residentiële jeugdhulp regelmatig in de literatuur terugkwamen. Participatie en autonomie in het eigen ontwikkelingsproces, ondersteuning van de familie en het sociaal netwerk en adequate voorbereiding op volwassenheid waren factoren die regelmatig in verschillende samenstellingen werden gevonden in de literatuur (Steketee et al., 2009;

RVS, 2018; Harder et al., 2020; Sesma et al., 2013; Sanders et al., 2015). Deze factoren worden hieronder verder toegelicht.

Participatie en autonomie in eigen ontwikkelingsproces. Jongeren krijgen naarmate ze ouder worden steeds meer behoefte aan autonomie en onafhankelijkheid. Om aan te sluiten bij deze behoefte is het in de begeleiding van het proces naar volwassenheid van belang om jongeren volledig te betrekken bij het eigen ontwikkelingsproces (Daly, 2012; Sanders et al., 2015). Ook vanuit de *positive youth development theory* wordt het belang benadrukt om, vanwege diverse factoren, jongeren zelf eigenaar te maken van hun ontwikkelingsplan (Sanders et al., 2015). Ten eerste omdat hiermee het zelfvertrouwen en het verantwoordelijkheidsgevoel mogelijk vergroot worden (Checkoway, 2011). Daarnaast voelen jongeren zich, wanneer ze betrokken worden, meer verbonden met keuzes die worden gemaakt. En als laatste passen de acties dan meer bij de behoeften van de jongere (Bramsen et al., 2018). Toch lijkt het erop dat jongeren in de residentiële jeugdhulp niet voldoende gehoord worden bij het maken van persoonlijke beslissingen (Bramsen et al., 2018; Rap et al., 2019).

Ondersteuning van familie en sociaal netwerk. Ook het hebben van een sociaal netwerk is vanwege diverse redenen van belang in het proces naar volwassenheid. Ten eerste, het netwerk kan sociale steun bieden aan jongeren (Marion et al., 2017). Sociale steun wordt gedefinieerd als de beschikbaarheid van mensen die ondersteunend, zorgzaam en liefdevol zijn (Singstad et al., 2019). Het kan hierbij gaan om formele steun, vanuit professionals, maar ook informele steun van familie, vrienden, burens enzovoorts (Marion et al., 2017; Paulsen & Berg, 2016). Er wordt onderscheid gemaakt tussen vier soorten steun, namelijk: sociale-, emotionele-, praktische- en financiële steun (Marion et al., 2017). Ten tweede lijkt er een relatie te zijn tussen het hebben van een groot sociaal netwerk en veerkracht (Marion et al., 2017; Sanders et al., 2015). De *positive youth development theory* stelt dat jongeren kracht kunnen halen uit positieve relaties om om te gaan met tegenslagen, spanningen en uitdagingen (Sanders et al., 2015). Als laatst wordt gesuggereerd dat er minder professionele hulp nodig is, als er sprake is van een groot sociaal netwerk (Marion et al., 2017). Jongeren in de residentiële jeugdhulp lijken maar weinig op steun vanuit het sociale netwerk te kunnen rekenen (Tweddle, 2007; Mendes & Moslehuddin, 2004; Singstad, 2019). Het is van belang dat professionals jongeren ondersteunen bij het opbouwen en behouden van een sociaal netwerk (Kruijswijk et al., 2014).

Adequate voorbereiding. Daarnaast is het van belang jongeren voor te bereiden op wat hen te wachten staat als ze achttien jaar worden (Freundlich et al., 2006; Ringle et al., 2008). Jongeren zouden ervaring moeten opdoen met obstakels die veel jongvolwassen tegenkomen, zoals het omgaan met geldkwesties. Op die manier kunnen jongeren volwassen worden met vallen en opstaan (RVS, 2018; Ringle et al., 2008). Volgens onderzoek van Daly (2012) zou de voorbereiding moeten verlopen door middel van een goede planning afgestemd op de individuele persoon. Dit individuele voorbereidingsplan zou vorm moeten krijgen met een aantal overkoepelende categorieën: dagbesteding, wonen, gezondheidszorg en zelfverzorging vaardigheden, praktische vaardigheden en

inclusie en participatie in de gemeenschap (Casey et al., 2010; Stein & Dixon, 2006). Onder gezondheidszorg en zelfverzorgingsvaardigheden valt ook de voorbereiding die jongeren zouden moeten krijgen op ander soort hulp (verlengde jeugdhulp of volwassen soorten hulp) vanaf het achttiende jaar. Zowel professionals (Freundlich et al., 2006), als jongeren zelf spreken hun zorgen uit over dat residentiële instellingen jongeren niet voldoende voorbereiden op volwassenheid (Bramsen et al., 2018).

Huidig onderzoek

Zoals in het theoretisch kader duidelijk werd, is er relatief veel onderzoek gedaan naar welke factoren bijdragen aan een succesvol proces naar volwassenheid. Er is echter geen onderzoek gedaan naar hoe begeleiders jongeren in Nederlandse kamertrainingscentra kunnen ondersteunen bij dit proces. Bovendien is er geen onderzoek gedaan naar hoe zij het proces naar volwassenheid, met behulp van het kamertrainingscentrum, zelf ervaren en welke behoeften zij hebben ten aanzien van deze begeleiding. De onderzoeksvraag die in huidig onderzoek centraal staat is; *‘Wat hebben jongeren van zestien en zeventien jaar die verblijven in een kamertrainingscentrum nodig aan begeleiding bij het proces naar volwassenheid om zich vanaf hun achttiende jaar succesvol te kunnen bewegen in de maatschappij en wat moet er in de huidige hulpverlening worden veranderd om in hun behoeften te voorzien?’*. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, wordt getracht antwoord te geven op de volgende deelvragen:

1. Wat zijn de ervaringen van jongvolwassenen die in een kamertrainingscentrum hebben gewoond met de begeleiding van het proces naar volwassenheid?
2. Wat waren de behoeften van jongvolwassenen die in een kamertrainingscentrum hebben gewoond met betrekking tot de begeleiding van het proces naar volwassenheid?

Methode

Procedure

Huidig onderzoek is kwalitatief en interpretatief van aard, wat inhoudt dat het onderzoek is gericht op het ontdekken van de betekenis die de onderzoekssubjecten zelf aan een situatie geven. Het is een open en flexibel onderzoek, waarbij kan worden ingesprongen op onverwachte situaties en het gaat om de beleving van de onderzochte personen (Verhoeven, 2016). In huidig onderzoek ligt de interesse bij de ervaringen en behoeften van jongeren zelf met betrekking tot de begeleiding naar volwassenheid. Hierom zijn semigestructureerde interviews afgenomen bij jongvolwassenen. Er is een topiclijst ontwikkeld, die de basis was van de interviews.

Participanten

In dit onderzoek zijn jongvolwassenen ($n= 15$) van achttien tot en met 26 jaar geïnterviewd die op een kamertrainingscentrum hebben gewoond toen ze minderjarig waren, waarvan twee mannen en dertien vrouwen. De meeste van hen waren ten tijde van het interview 21 jaar of jonger, slechts vier respondenten waren ouder. Deze jongvolwassenen kunnen terugblikken op wat zij nodig hadden in de

begeleiding van het proces naar volwassenheid, toen ze minderjarig waren. Er is bewust gekozen geen jongeren te interviewen die nu minderjarig zijn, omdat zij nog niet weten wat hen te wachten staat wanneer ze achttien jaar worden. Na vijftien interviews was saturatie bereikt, wat wil zeggen dat geen nieuwe informatie in relatie tot de onderzoeksvraag en de deelvragen meer opkwam uit nieuwe interviews (Verhoeven, 2016). In bijlage I staan twee overzichten met meer gedetailleerde informatie van de respondenten. Om ervoor te zorgen dat respondenten niet herkend kunnen worden, is de plaats waarin respondenten kamertraining ontvingen apart weergegeven.

Door middel van een gemaksteekproef, met behulp van het netwerk van HVK, zijn jongvolwassenen door heel Nederland geworven. Dit betekent dat de respondenten die ‘gemakkelijk’ te werven waren, meegenomen zijn in de interviews (Verhoeven, 2016). Toen bleek dat onvoldoende jongvolwassenen vanuit het netwerk van HVK bereid waren om deel te nemen aan het onderzoek (uiteindelijk zijn vier jongeren uit het netwerk van HVK geïnterviewd), zijn diverse organisaties benaderd die kamertraining aanbieden. Deze organisaties waren niet uit het netwerk van HVK. Via hulpverleners van deze organisaties zijn jongvolwassenen gezocht die passen binnen de doelgroep van dit onderzoek. Potentiële respondenten zijn gebeld of gemaild met de vraag of ze wilden deelnemen aan een interview over hoe ze het proces naar volwassenheid hebben ervaren en wat daarin eventueel anders zou kunnen. Wanneer zij instemden met een interview, is respondenten gevraagd om de informatiebrief te lezen en ondertekenen wanneer zij akkoord gingen (zie bijlage II). Een risico dat verbonden zit aan het werven van respondenten via hun oud-begeleiders, is dat daarom mogelijk meer sociaal wenselijke antwoorden zijn gegeven. Dat heeft te maken met een mogelijke angst dat hun oud-begeleider te horen krijgt wat ze hebben gezegd over de begeleiding. Sociaal wenselijke antwoorden kunnen een negatieve invloed hebben op de interne validiteit van het onderzoek (Verhoeven, 2016). Dit risico is in dit onderzoek geminimaliseerd door de respondenten voorafgaand aan het interview te informeren over het anonimiseren en vertrouwelijke behandelen van de data.

Meetinstrumenten

In dit onderzoek zijn online, via Google Meet of Teams, semigestructureerde interviews gehouden. In deze interviews was de richting van het gesprek duidelijk, door middel van een vooraf ontwikkelde topiclijst (zie bijlage III). Daarnaast was er ruimte voor inbreng van de jongvolwassenen, indien deze inbreng relevant was voor het onderzoek (Verhoeven, 2016). Bovendien was er ruimte om door te vragen, wat een positieve uitwerking heeft op de begripsvaliditeit. Hiermee kan namelijk het werkelijke antwoord van de respondent worden achterhaald (Verhoeven, 2016). De topiclijst is gemaakt aan de hand van de afbakening van het begrip ‘proces naar volwassenheid’. In het theoretisch kader bleken drie overkoepelende factoren van groot belang te zijn bij de begeleiding naar volwassenheid. Deze factoren dienen als topics: voorbereiding, participatie en autonomie en sociaal netwerk en sociale steun.

Daarnaast bevat de topiclijst voorbeeldvragen per topic die gesteld konden worden in de interviews. In deze vragen gaat het zowel om de ervaringen die jongvolwassenen hebben opgedaan,

als om de behoeften die zij hadden bij de overgang naar volwassenheid. Deze twee componenten (ervaringen en behoeften) zijn van belang om de onderzoeksvragen te beantwoorden. De afbakening van de belangrijkste begrippen uit de onderzoeksvraag en de verwerking daarvan in de topiclijst, versterkt de begripsvaliditeit.

Analyse

Dit onderzoek heeft een inductief analysekarakter. Dat houdt in dat er geen bestaande theorie getoetst is, maar dat er een structuur is gezocht in de data (Verhoeven, 2016). De concepten participatie en autonomie, ondersteuning sociaal netwerk en voorbereiding, dienden als *sensitizing concepts*, die een richting gaven aan de data-analyse. Dit betekent dat bij het coderen dit geen vaststaande concepten waren, maar dat er juist ruimte was voor vernieuwende codes die opkwamen vanuit de interviews (Verhoeven, 2016). Alle interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Vervolgens zijn alle transcripten open gecodeerd, in het programma NVivo 12. Daarna is axiaal gecodeerd, wat betekent dat verbanden gezocht zijn tussen de open codes. Als laatst is hier een structuur in aangebracht, wat ook wel selectief coderen wordt genoemd (Verhoeven, 2016).

Resultaten

Dit hoofdstuk geeft de uitkomsten weer van de analyse van de gehouden interviews met betrekking tot de onderzoeksvragen. Ten eerste wordt beschreven wat jongvolwassenen verstaan onder volwassenheid en hoe zij de overgang naar volwassenheid hebben ervaren, om de context van het onderzoek te schetsen. Vervolgens worden thema's die in de interviews opvielen, gerelateerd aan de twee deelvragen, uitgelicht.

Het begrip volwassenheid voor jongvolwassenen

Opvallend is dat bijna alle jongvolwassenen volwassenheid uitlegden als praktische zaken die moeten gebeuren of vaardigheden waarover je moet beschikken vanaf het achttiende jaar, zoals hygiënisch zijn, zorgen voor een baan of studie en zorgen dat je je geld op een goede manier uitgeeft. Dit duiden zij aan met de termen: je zaken op orde hebben, op eigen benen kunnen staan en voor jezelf kunnen zorgen. Slechts een paar respondenten noemden dat volwassen zijn niet enkel praktische aspecten heeft, maar dat het ook gaat over mentaal volwassen zijn. Mentaal volwassen zijn legden zij uit als psychisch en emotioneel jezelf staande kunnen houden.

Ervaringen overgang naar volwassenheid

Een enkeling noemde dat volwassenheid niet verbonden is aan leeftijd, maar dat je volwassen wordt wanneer je er klaar voor bent. Toch gaven meerdere respondenten aan dat zij druk ervoeren om snel volwassen te worden, zonder dat ze daar klaar voor waren. Daaraan voegden een paar respondenten toe dat je sneller volwassen moet worden als je een moeizame jeugd hebt gehad. Een van hen benoemde dat het voelt alsof je “in één nacht volwassen” moet zijn. Deze respondent zei: “Mentaal was ik er gewoon nog niet klaar voor om op mijn achttiende even (...) aan de kant gezet te worden en dat vind ik nu gewoon nog steeds heftig.” (R4). Daarnaast gaf het merendeel aan zich op

minderjarige leeftijd zorgen te maken over volwassen worden. Deze zorgen kwamen volgens meer dan de helft van hen door de rekeningen die ze zouden gaan krijgen. Een paar respondenten maakten zich zorgen over het alleen zijn en het alleen wonen. Er waren ook een paar respondenten die juist uitkeken naar aspecten van volwassen worden. Bij de helft van hen ging het dan om het kunnen feesten en de andere helft keek er naar uit om alles zelf te mogen bepalen. Een aantal jongvolwassenen noemden dat ze meer vrijheid ervaren sinds ze achttien zijn:

R5: De wereld ligt aan je voeten en alle remmen mogen (...) los. Je wordt eerst heel erg beperkt in je vrijheden (...) en op een gegeven moment mag alles. Dus dan ga je ook doen wat je al die tijd had willen doen.

Deze respondent had hier moeite mee, zij deelde dat de plotselinge vrijheid nadelige gevolgen had: “Ik ben heel erg aangekomen daarna (...) en [heb] schulden opgelopen.” (R5).

Inhoud van de begeleiding

Thema's met betrekking tot de inhoud van de begeleiding, waar in de interviews veel over werd gesproken of waar opvallende uitspraken over werden gedaan door respondenten zijn: praktische vaardigheden, regelzaken, verlengde jeugdhulp en volwassen hulp, sociaal-emotionele aspecten, het sociale netwerk en toekomstgerichte begeleiding.

Praktische vaardigheden. Opvallend is dat de meeste respondenten aangaven al over praktische vaardigheden, zoals koken, wassen en schoonmaken, te beschikken voordat ze op kamertraining kwamen. Zij moesten dit thuis of op de groep waar ze daarvoor woonden ook al doen. Slechts een paar respondenten hebben dat geleerd van begeleiders op kamertraining. R11 zei over deze voorbereiding: “Ja, dat gaf mij gewoon wel zekerheid om op mijzelf te gaan wonen. (...) Het heeft me wel degelijk geholpen met beter in je schoenen staan naderhand.”

Regelzaken. Een opvallend resultaat is dat veel jongvolwassenen niet tevreden waren met de begeleiding die ze hebben gehad bij het regelen van zaken, zoals het aanvragen van een zorgverzekering, DigiD, studiefinanciering en alles wat komt kijken bij een huurwoning. De meerderheid van hen gaf aan geen enkele begeleiding te hebben gehad in regelzaken. Een respondent zei hierover: “Ik was (...) bang voor wat [er] allemaal op mijn pad zou gaan komen, omdat [dat] nooit met mij goed is doorgesproken van ‘oke luister dit gaat er gebeuren (...) als je achttien bent [en] dit moet je allemaal aanvragen’.” (R7). Alle jongvolwassenen die ontevreden waren, benoemden dat ze behoefte hadden aan meer begeleiding hierbij. Een van hen zegt hierover: “Met (...) meer hulp van de leiding was het wel een beetje minder (...) stressvol geweest.” (R2). Een paar respondenten hebben het tegenovergestelde ervaren, namelijk dat ze voor hun achttiende jaar goed zijn begeleid bij het regelen van zaken.

Verlengde jeugdhulp en volwassen hulp. Aan alle respondenten is gevraagd of ze zijn ingelicht over verlengde jeugdhulp en/of volwassen hulp. Meer dan de helft gaf aan hierover geen

uitleg te hebben gekregen. Een paar van hen benoemden daarbij expliciet dat ze daar achteraf wel behoefte aan hadden gehad. Een minderheid noemde wel te zijn ingelicht over ambulante hulp. Hen is voorgesteld hier gebruik van te maken, maar ze hebben deze hulp allemaal afgewezen. Een respondent licht toe dat veel jongvolwassenen geen zin meer hebben in hulp na jeugdzorg. Toch benoemden een paar respondenten dat ze het als prettig hebben ervaren om hiervan op de hoogte te worden gesteld, omdat het diende als een soort zekerheid. Daarnaast hebben veel jongvolwassenen van de organisatie begrepen dat ze altijd contact mogen opnemen wanneer ze vragen hebben. Allen vonden het heel fijn dat deze mogelijkheid werd geboden. Een respondent zei hierover: “Ik vond het toch best wel spannend om daar weg te gaan en op mijn eigen te gaan. (...) Wetend dat ik hun wel altijd kon bellen als er wat was (...), vond ik wel een heel fijn idee.” (R15).

Sociaal-emotionele aspecten. Het valt op dat de meeste respondenten niet spraken over begeleiding op sociaal-emotioneel gebied. De paar respondenten die hier wel over spraken, gaven aan dat ze vinden dat ze hier te weinig begeleiding in hebben gehad. Het gaat hen dan voornamelijk over begeleiding op gebied van omgaan met eenzaamheid, relaties en mentale begeleiding. Betreffende eenzaamheid zeiden een aantal jongvolwassenen dat ze tijdens kamertraining geen of een beperkt sociaal netwerk hadden. Een paar respondenten benoemden zich toentertijd eenzaam gevoeld te hebben. Een enkeling voelde zich op het kamertrainingscentrum juist niet eenzaam, bij haar kwam de eenzaamheid vanaf het achttiende jaar:

R10: Als je in een huis woont met 23 kinderen, dan voel je je niet eenzaam en als je dan ineens in een appartement zit in je eentje, dan voel je je op een gegeven moment (...) [wel] eenzaam (...). Het is wel (...) een schok.

Deze respondent sprak uit dat ze behoefte had gehad aan voorbereiding op de mogelijke eenzaamheid die zij kon ervaren als ze achttien jaar zou worden. Een respondent had graag meer begeleiding gehad op gebied van relaties en een paar anderen benoemen dat ze meer mentale begeleiding hadden willen krijgen. Een respondent legde uit waarom begeleiding van het mentale welzijn zo belangrijk is:

R13: Je kunt iemand trainen om te koken, wassen en geldzaken op orde te hebben, (...) je kunt ze dan erop uitsturen, van ‘veel succes in het leven’. Maar als jij mentaal niet goed in het leven staat, dan gaan die praktische zaken ook niet goed.

Sociaal netwerk versterken of uitbreiden. De meerderheid zei geen of weinig begeleiding te hebben gehad om hun netwerk te versterken of uit te breiden. Een paar respondenten hebben deze begeleiding wel gehad. Opvallend is dat de meeste jongvolwassenen aangaven dat ze geen behoefte hadden gehad aan (meer) begeleiding op dat vlak. Redenen die hiervoor het meest werden

aangedragen zijn dat ze mensen uit het netwerk niet willen belasten met hun problemen, dat ze willen dat begeleiders een bepaalde afstand bewaren van hun privéleven en dat het netwerk goed was zoals het was en dat ze geen behoefte hadden aan andere mensen of steun. Toch benoemden ook een aantal respondenten dat ze in die tijd wel behoefte hadden aan andere mensen in het sociaal netwerk.

Toekomstgericht. In de voorbereiding hadden een paar respondenten behoefte aan een meer toekomstgerichte begeleiding. Deze behoefte is generiek van aard, het heeft betrekking op alle andere hierboven genoemde aspecten. R1's reactie op de vraag wat ze heeft gemist op kamertraining was: "Meer zicht op de toekomst (...) 'van wat ga je later doen en hoe ga je daar komen'. Want het was echt wel heel erg gericht op uhm een jaar (...) in de toekomst, maar niet op 5 (...) of 10 jaar."

Moment van begeleiding

Een aantal jongvolwassenen gaven hun mening over het moment waarop ze graag begeleiding hadden gehad. Dit is uit te splitsen in respondenten die spraken over de leeftijd waarop ze voorbereid hadden willen worden en respondenten die het hebben over een geschikt moment waarop ze graag begeleidingsgesprekken hadden willen voeren.

Tijdig voorbereid worden. Een paar respondenten benoemden het belang van het tijdig beginnen met de voorbereiding op volwassenheid. Sommige van hen noemden hierbij expliciet de leeftijd; zestien jaar. Nu begint de voorbereiding vaak pas aan het eind van het zeventiende jaar, legde een respondent uit. Een andere respondent vindt dat de focus van de begeleiding op zestienjarige leeftijd zou moeten liggen op de zorg voor je eigen problematiek en op praktische vaardigheden, zoals schoonmaken. Op zeventienjarige leeftijd zou de focus volgens haar meer moeten liggen op regelzaken, zoals het aanvragen van studiefinanciering en een zorgverzekering.

Geschikt moment van begeleidingsgesprekken. Een paar respondenten gaven aan dat persoonlijke zaken vaak besproken werden op een daarvoor geschikt moment, zoals tijdens het wandelen of eten, in plaats van op het kantoor. Dit hebben zij als prettig ervaren, omdat er op die momenten andere dingen ter sprake kwamen en omdat zij dan ook eens wat persoonlijks van de begeleiders zelf hoorden. Een andere respondent heeft juist ervaren dat er nooit op een daarvoor geschikt moment met haar werd gesproken. Dit is wel iets wat zij graag had gewild en ook als tip meegeeft aan haar begeleiders: "Ga er vooral op uit met een jongere, dan maak je dingen zo veel makkelijker bespreekbaar en dat heb ik wel echt gemist." (R4).

Wijze van begeleiding

Terugkerende thema's waar jongvolwassenen vanuit zichzelf over spraken met betrekking tot de wijze van begeleiding, waren nabijheid en gezien en gehoord worden. Daarnaast is respondenten specifiek gevraagd naar de mate waarin zij eigen keuzes mochten maken op het kamertrainingscentrum en wat ze daarin hebben gemist.

Nabijheid. Een aantal jongvolwassenen vonden dat de band met begeleiders te afstandelijk en zakelijk was. Een respondent zei hierover dat begeleiders "teveel [werkte] vanuit een statische professionele rol. Je kon bijvoorbeeld geen knuffel krijgen als het niet goed ging." (R3). Een paar

respondenten hadden behoefte gehad aan die knuffel die ze niet konden krijgen. Een respondent legde het verband uit tussen liefdevolle begeleiding en het kunnen aanleren van praktische vaardigheden die je nodig hebt voor volwassenheid:

R5: Een stukje veiligheid bieden voordat je een kind (...) iets anders kan aanbieden. Ze konden wel tegen mij zeggen van ‘dit is belangrijk om te doen, dit is belangrijk om te doen’, maar ik heb heel veel liefde gemist en ja dan kan je gewoon niet die dingen verwachten (...) die je een normaal kind (...) wel had kunnen aanleren als die achttien is.

Gezien en gehoord worden. Opvallend is dat respondenten in gelijke mate hebben ervaren dat begeleiders wel of niet met hen begaan waren. Met begaan zijn bedoelen zij dat begeleiders tijd namen voor hen en keken naar hoe het echt met hen ging. Daarbij gaven een paar respondenten aan dat er goede gesprekken waren, waarin echt naar hen werd geluisterd door begeleiders. Een aantal andere respondenten benoemden juist dat dat ontbrak. Een respondent die dat heeft ervaren zei hierover:

R4: Je zit (...) je verhaal te vertellen (...) en dan [zat ze] bijvoorbeeld continu uit het raam te kijken, terwijl ik tegen haar aan het praten was. (...). Het voelde niet alsof er oprecht naar je geluisterd werd en of je echt gehoord werd.

Zelf keuzes maken bij opstellen plan. Bijna alle respondenten spraken over een plan dat is opgesteld voor hun tijd in het kamertrainingscentrum. Zij noemden allemaal dat het plan was toegespitst op hen als persoon en dat daarin echt werd gekeken wat het beste bij hen paste. Wanneer respondenten werd gevraagd hoe het plan tot stand was gekomen, waren de reacties wisselend. Een paar respondenten hebben ervaren dat voorgestelde doelen van de begeleiders ook uitgevoerd moesten worden, ook als de jongere het er zelf niet mee eens was. Een respondent zei hierover:

R7: Als hun een doel voor mij hadden en ik was het er dan niet mee eens, dan was het niet dat we daar dan samen fatsoenlijk over in gesprek gingen. (...). Er werd gewoon gezegd ‘wij vinden dit en wij zien dit, dus dit gaat ook gebeuren’. Maar dan was het eigenlijk nooit met een fatsoenlijke uitleg erachter.

Ook een andere respondent ervoer dat doelen zonder overleg of uitleg werden vastgesteld en legde uit dat hierdoor de motivatie zakte om het plan uit te voeren. Het plan is meer van de begeleiding, dan dat het een eigen plan is. De helft van de respondenten benoemde dat de doelen in samenspraak werden bepaald. Een jongvolwassene vertelde hierover:

R15: Er werd wel echt naar mij geluisterd en dat vond ik vooral heel fijn. Dat het niet was dat ik daar kwam en dat er al een plan voor 6 maanden lag (...) dat zich daaraan gehouden moest worden, maar er werd echt met mij het gesprek aangegaan van wat wil ik en wat heb ik daarbij nodig.

Hoeveelheid begeleiding

Iets minder dan de helft van alle respondenten gaf aan dat begeleiders te weinig aanwezig waren. Bovendien vonden zij dat wanneer begeleiders wel aanwezig waren, ze niet altijd beschikbaar waren voor hen. De helft van hen benoemde dat dit mogelijk te maken had met dat begeleiders hun behoefte aan ondersteuning verkeerd inschatten. Daarom gaven begeleiders hen minder aandacht dan andere jongeren op de groep. Een respondent lichtte dit toe:

R5: Als je iemand op een kamertraining hebt zitten waarbij (...) je ziet dat diegene aan het blowen is, aan het zuipen is [en] niet naar school gaat (...) En als er een meisje is (...) [waarvan] aan de buitenkant (...) weinig te zien [is], want ik [ging] elke dag naar school (...), ik nam wel mijn verantwoordelijkheden (...) en ik gebruik geen drugs (...)... De aandacht wordt dan gevestigd op de ander.

Een paar respondenten noemden dat begeleiders te druk waren met administratieve taken: “Ik denk dat 90% [van de tijd] zaten [begeleiders] achter hun laptop (...) en 10% werd er aandacht geschonken aan de (...) jongeren die daar woonden.” (R4). Vanwege een gebrek aan aanwezigheid en beschikbaarheid konden vragen niet gesteld worden, deze bleven liggen. Een respondent zei hierover: “je voelt je eigenlijk een beetje vergeten.” (R8). Ze hadden allemaal graag meer aandacht gekregen van hun begeleiders. Daarnaast misten meerdere respondenten actie vanuit de begeleiding. Zij hadden behoefte gehad aan meer initiatief van de begeleiders om hen iets aan te leren, met betrekking tot volwassenheid. De minderheid heeft het tegenovergestelde ervaren, bij hen waren begeleiders altijd beschikbaar voor vragen en er werd snel actie ondernomen.

Discussie

Jongvolwassenen die uit de residentiële jeugdhulp komen hebben over het algemeen minder succesvolle resultaten op verschillende gebieden in hun leven, dan hun leeftijdsgenoten die geen residentiële jeugdhulp hebben gehad (Van Breda et al., 2020; Sacker et al., 2021). Een mogelijke oorzaak hiervoor is de abrupte overgang naar volwassenheid die deze jongeren doormaken (Paulsen & Berg, 2016; Stein, 2006), waarbij velen van hen plotseling geen professionele hulp meer ontvangen (Niessen & Van der Vegt, 2018). Er is weinig bekend over hoe begeleiders jongeren in kamertrainingscentra kunnen ondersteunen bij dit proces, met name volgens de doelgroep zelf. Dit

was de aanleiding om te onderzoeken hoe jongvolwassenen die kamertraining hebben gehad de begeleiding van het proces naar volwassenheid hebben ervaren en wat zij daarin hebben gemist. In deze sectie worden ten eerste de belangrijkste bevindingen op de twee deelvragen weergegeven, die samen het antwoord vormen op de hoofdvraag; *‘Wat hebben jongeren van zestien en zeventien jaar die verblijven in een kamertrainingscentrum nodig aan begeleiding bij het proces naar volwassenheid om zich vanaf hun achttiende jaar succesvol te kunnen bewegen in de maatschappij en wat moet er in de huidige hulpverlening worden veranderd om in hun behoeften te voorzien?’* Vervolgens worden de sterke kanten en beperkingen van dit onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de praktijk beschreven.

Ervaringen en behoeften van jongvolwassenen met de begeleiding naar volwassenheid

In dit onderzoek zijn opvallende resultaten gevonden over de manier waarop jongvolwassenen de begeleiding naar volwassenheid hebben ervaren en welke behoeften zij hadden. Ten eerste wordt (gekeken naar de ervaringen) geconcludeerd dat meerdere jongvolwassenen hebben ervaren dat de voorbereiding richting volwassenheid op veel gebieden tekort is geschoten. Zo blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat veel jongvolwassenen geen begeleiding hebben gehad bij het regelen van zaken, zoals het aanvragen van een zorgverzekering of studiefinanciering, en bij het versterken of verbreden van hun sociale netwerk. Daarbovenop lijkt het erop dat de meeste jongeren geen uitleg krijgen over verlengde jeugdhulp of volwassen hulp. Ook in eerdere studies spraken zowel jongeren als hulpverleners hun zorgen uit over de voorbereiding op volwassenheid die jongeren in de jeugdhulp krijgen (Freundlich et al., 2006; Bramsen et al., 2018). Zo is het resultaat dat jongeren een beperkte uitleg krijgen over hulp in overeenstemming met een eerdere studie die vond dat jongeren vaak geen of verkeerde informatie ontvangen over verlengde jeugdhulp of volwassen hulp (Goodkind et al., 2011). Met betrekking tot de behoeften die jongvolwassenen hadden, blijkt dat zij wel behoefte hadden gehad aan uitleg over verlengde jeugdhulp en/of volwassen hulp en begeleiding bij het regelen van zaken. Opvallend is alleen de bevinding dat jongeren weinig behoefte hadden aan voorbereiding gericht op het aanleren van praktische vaardigheden, zoals koken en schoonmaken. Met betrekking tot de begeleiding bij het versterken of uitbreiden van het sociaal netwerk blijkt uit huidig onderzoek dat een aantal jongeren aangaven een beperkt sociaal netwerk te hebben, terwijl vele van hen geen behoefte hadden aan begeleiding om dit uit te breiden of te versterken.

Ten tweede blijkt uit dit onderzoek, met betrekking tot de ervaringen, dat de helft van de jongvolwassenen zelf keuzes mochten maken over de begeleiding die ze kregen, door medezeggenschap te hebben over hun eigen doelen. Dit is tegenstrijdig met eerdere studies die juist vonden dat jongeren uit de residentiële jeugdhulp niet voldoende gehoord worden bij het maken van persoonlijke beslissingen (Bramsen et al., 2018; Freundlich et al., 2006). De respondenten die niet de gelegenheid hebben gekregen om te participeren, vonden dit een struikelblok binnen de begeleiding naar volwassenheid, de behoefte aan het maken van eigen keuzes was er wel bij deze jongvolwassenen. Bovendien leggen jongvolwassenen in huidig onderzoek uit dat wanneer

begeleiders belangrijke keuzes in de begeleiding maakten in plaats van zij zelf, ze minder gemotiveerd waren om het plan te realiseren. Vanuit de literatuur is ook bekend dat jongeren deze keuzevrijheid nodig hebben (Sanders et al., 2015). Bovendien is in eerdere studies gevonden dat jongeren zich meer verbonden voelen met keuzes die worden gemaakt, wanneer ze hier zelf inbreng in hebben (Bramsen et al., 2018).

Tot slot kan worden geconcludeerd dat de waardering die jongeren geven aan de begeleiding samen lijkt te hangen met de oprechte aandacht die ze krijgen van hun begeleiders. Jongeren vinden het prettig als ze het gevoel krijgen dat begeleiders hen echt willen helpen en een oprechte band met hen willen opbouwen. Hieronder valt als begeleiders begaan zijn met de jongeren, echt luisteren naar hen en hen echt zien. Eveneens lijken jongeren de begeleiding niet fijn te vinden wanneer begeleiders te weinig nabijheid bieden en wanneer de band te zakelijk is. Een behoefte die daaruit volgt is dat begeleiders zien hoe het echt met hen gaat, dat begeleiders persoonlijke begeleiding bieden en dat begeleiders aanwezig en beschikbaar zijn voor hen. Dit is in overeenstemming met de *positive youth development theory*, die stelt dat oog hebben voor de jongere als persoon van belang is in de begeleiding naar volwassenheid (Sanders et al., 2015). Een oprechte band tussen de begeleider en jongere lijkt een voorwaarde voor het kunnen aanleren van zaken die te maken hebben met volwassenheid.

Als antwoord op de hoofdvraag kan worden gesteld dat jongeren op kamertrainingscentra oprechte aandacht, aanwezigheid en beschikbaarheid van hun begeleiders nodig hebben om zich succesvol te kunnen ontwikkelen richting volwassenheid. In het huidige aanbod van kamertraining hebben veel jongeren dit gemist. Om jongeren meer in hun behoeften te voorzien is het daarom waardevol om in kamertrainingscentra hier meer de focus op te leggen. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat vaak tekort geschoten is in de voorbereiding ten aanzien van volwassenheid. Het is van belang de voorbereiding op verschillende gebieden (regelzaken, verlengde jeugdhulp/volwassen hulp en sociaal netwerk) te verbeteren. Bovendien is het noodzakelijk om jongeren daarin te betrekken, zodat zij het gevoel hebben van eigenaarschap, wat leidt tot meer motivatie om belangrijke stappen in de begeleiding te nemen.

Sterke kanten en beperkingen

Een sterke kant van dit onderzoek is dat door het semigestructureerde karakter van de interviews ruimte was voor diepgang, waarbij achter de werkelijke ervaringen en behoeften van de respondenten kon worden gekomen. Bovendien is de interne validiteit gewaarborgd door alle interviews op te nemen en transcriberen. De resultaten zijn vervolgens via een iteratief proces geanalyseerd, waarbij dataverzameling en de analyse van de data elkaar afwisselden (Verhoeven, 2016). Dit heeft mogelijk een positieve uitwerking gehad op de betrouwbaarheid van de resultaten. Er kunnen ook kritische kanttekeningen worden geplaatst bij dit onderzoek. Zo zijn de leeftijden van de respondenten redelijk uiteenlopend. Voor de betrouwbaarheid van de resultaten was het beter geweest als alle jongvolwassenen achttien of negentien jaar waren geweest, omdat zij dan relatief kort geleden

in het kamertrainingscentrum hebben gewoond. Hierdoor zit de begeleiding die ze kregen toen ze minderjarig waren waarschijnlijk verser in het geheugen. Bovendien hebben mogelijk minder veranderingen plaatsgevonden binnen de jeugdhulpverlening sinds deze jongvolwassenen het kamertrainingscentrum hebben verlaten. Vanwege een moeizame werving en beperkte tijd is het in huidig onderzoek niet gelukt om de doelgroep te beperken tot enkel achttien- en negentien jarige.

Aanbevelingen

Huidig onderzoek is geen vergelijkend onderzoek tussen verschillende jeugdzorgorganisaties. In een vervolgonderzoek kan het wel interessant zijn om de ervaringen van jongvolwassenen met verschillende aanbieders van kamertraining met elkaar te vergelijken. Omdat uit dit onderzoek blijkt dat de ervaringen van jongvolwassenen met kamertraining erg verschillend zijn, kan het waardevol zijn om te onderzoeken of dit verschil afhankelijk is van de organisatie waar de jongvolwassenen kamertraining krijgen. Bovendien kan een vergelijkend onderzoek ertoe leiden dat organisaties van elkaar kunnen leren, wat vervolgens weer kan leiden tot een verbetering van de kwaliteit van zorg.

Na aanleiding van de resultaten uit huidig onderzoek wordt aanbevolen om als hulpverlener op een kamertrainingscentrum de focus te leggen op het hebben van oprechte aandacht voor de jongeren. Hierbij dient gekeken te worden naar de jongere als persoon en dient de jongere zelf keuzes te mogen maken over belangrijke aspecten van de begeleiding. Het hebben van deze oprechte aandacht als hulpverlener, kan dienen als fundament van een relatie met de jongere, wat een voorwaarde lijkt te zijn om jongeren echt wat te kunnen leren wat direct met volwassenheid te maken heeft. In vervolgonderzoek kan onderzocht worden in hoeverre oprechte aandacht hebben in de begeleidingsrelatie daadwerkelijk in een verband staat met een succesvolle begeleiding naar volwassenheid. Naast een passende begeleiding voor het achttiende jaar, wordt hulpverleners ook aanbevolen om jongeren in te lichten over verlengde jeugdhulp en/of volwassen hulp voor wanneer zij het even niet zonder hulp kunnen. Dit kan fungeren als laatste zekerheid die jongeren nog nodig hebben om uiteindelijk als succesvolle volwassenen te kunnen participeren in de maatschappij.

Referenties

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychological Association*, 55(5), 469-480.
<https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469>
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it and what is it good for? *Child development perspectives*, 1, 68-73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>
- Bakker, R., Swart, J., & Poppelaars, C. (2019). *Jaarrapport landelijke jeugdmonitor 2019. Jeugdzorg en de weg naar volwassenheid*. Centraal Bureau voor de Statistiek.
<https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2019/jeugdzorg-en-de-weg-naar-volwassenheid/>
- Benson, P. L., Scales, P. C., Hamilton, S. F., & Sesma, A. (2007). *Positive youth development: Theory, research, and applications*. In: Handbook of Child Psychology. Volume I. Theoretical Models of Human Development.
- Bleijerveld, N. (2018). *Introductiemap. Welkom bij het vergeten kind*. Het Vergeten Kind.
- Bramsen, I., Kuiper, C., Willemse, K., & Cardol, M. (2018). My path towards living on my own: Voices of youth leaving Dutch secure residential care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 36, 365-380. <https://doi.org/10.1007/s10560-018-0564-2>
- Casey, K. J., Reid, R., Trout, A. L., Hurley, K. D., Chmelka, M. B., & Thompson, R. (2010). The transition status of youth departing residential care. *Child & Youth Care Forum*, 39, 323-340.
<https://doi.org/10.1007/s10566-010-9106-6>
- Checkoway, B. (2011). What is youth participation? *Children and Youth Services Review*, 33, 340-345. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.09.017>
- Daining, C., & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1158-1178.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.04.006>
- Daly, F. (2012). What do young people need when they leave care? Views of care-leavers and aftercare workers in North Dublin. *Child care in practice*, 18(4), 309-324.
<https://doi.org/10.1080/13575279.2012.713852>

- De Lange, M., Addink A., Haspels, M., & Geurts, E. (2015). *Richtlijn residentiële jeugdhulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Nederlands Jeugdinstituut.
<https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2015/09/Onderbouwing.pdf>
- De Wilde, J. (2011). *Kwaliteit van leven van jongvolwassenen na hun plaatsing als minderjarige in een dienst begeleid zelfstandig wonen*.
https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/789/192/RUG01-001789192_2012_0001_AC.pdf
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. Norton.
- Freundlich, M., Avery, R. J., & Padgett, D. (2006). Preparation of youth in congregate care for independent living. *Child and Family Social Work*, 12(1), 64-72.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00444.x>
- Goessens, J., & Peters, A. (2010). *Gewoon, op kamers. Handleiding kamertraining in de jeugdzorg met vrijwillige hoofdbewoner*. Lindenhout.
- Goodkind, S., Schelbe, L. A., & Shook, J. J. (2011). Why youth leave care: Understandings of adulthood and transitions successes and challenges among youth aging out of child welfare. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 1039-1048.
<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.01.010>
- Harder, A. T., Knorth, E. J., & Kalverboer, M. E. (2011). Transition secured? A follow-up study of adolescents who have left secure residential care. *Children and Youth Services Review*, 33, 2482-2488. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.08.022>
- Harder, A. T., Mann-Feder, V., Oterholm, I., & Refaeli, T. (2020). Supporting transitions to adulthood for youth leaving care: Consensus based principles. *Children and Youth Services Review*, 116, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105260>
- Hill, M., Davis, J., Prout, A., & Tisdall, K. (2004). Moving the participation agenda forward. *Children & Society*, 18, 77-96. <https://doi.org/10.1002/CHI.819>
- Kruijswijk, W., Van der Veer, M., Brink, C., Calis, W., Van de Maat, J., & Redeker, I. (2014). *Aan de slag met sociale netwerken. De 44 meest bekende methoden verzameld*. Movisie en Vilans.
- Lekkerkerker, L., Chênevert, C., Eijgenraam, K., & Van der Steege, M. (2011). *De doelgroepen van trajectum en Leger des Heils Midden-Nederland in beeld*. Nederlands Jeugdinstituut.

http://www.jeugdinterventies.nl/nl/DownloadNji/PublicatieNji/Doelgroepanalyse_Trajectum_en_Leger_des_Heils_2011.pdf

- Marion, E., Paulsen, V., & Goyette, M. (2017). Relationships matter: Understanding the role and impact of social networks at the edge of transition to adulthood from care. *Child and adolescent social work journal*, 34, 573-582. <https://doi.org/10.1007/s10560-017-0494-4>
- Mary, A. A. (2014). Re-evaluating the concept of adulthood and the framework of transition. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 415-429. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.853872>
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International journal of social welfare*, 13, 332-339. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2004.00329.x>
- Ministerie van VWS. (n.d.). *Zelfstandig leren wonen voor jongeren*. <https://www.informatielangdurigezorg.nl/onderwerpen/u/uit-huis/zelfstandig-leren-wonen>
- Niessen, I., & Van der Vegt, J. (2018). *En dan ben je volwassen. Onderzoek naar de leeftijdsgrens van de jeugdhulpplicht*. Ministerie van VWS.
- Nederlands Jeugdinstituut. (2018). *Meerderjarig is nog niet volwassen*. <https://www.nji.nl/nl/Actueel/Nieuws-van-het-Nji/Meerderjarig-is-nog-niet-volwassen>
- Pashak, T. J., Hagen, J. W., Allen, J. M., & Selley, R. S. (2014). Developmental assets: Validating a model of successful adaption for emerging adults. *College Student Journal*, 2, 243-248.
- Paulsen, V., & Berg, B. (2016). Social support and interdependency in transition to adulthood from child welfare services. *Children and Youth services review*, 68, 125-131
<http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.07.006>
- Rap, S., Verkroost, D., & Bruning, M. (2019). Children's participation in Dutch youth care practice: An exploratory study into the opportunities for child participation in youth care from professionals' perspective. *Child Care in Practice*, 25(1), 37-50.
<https://doi.org/10.1080/13575279.2018.1521382>
- Rijssenbeek, A.-M., & Jonker-Verkaart, M. (2017). *Huisje, boompje, begeleiding. Verkenning naar huisvesting voor jongvolwassenen met een ondersteuningsvraag*. Platform31.

- Ringle J. L., Ingram S., Newman V., Thompson R. W., & Waite, T. (2008). Preparing youth for the transition into adulthood: A process description. *Residential Treatment For Children & Youth*, 24(3), 231-242. <https://doi.org/10.1080/08865710802115346>
- Rose, H. A. (2006). Asset-based development for child and youth care. *Reclaiming Children and Youth*, 14(4), 236-240.
- RVS. (2018). *Leeftijdsgrenzen. Betere kansen voor kwetsbare jongeren*.
- Sacker, A., Lacey, R. E., Maughan, B., & Murray, E. T. (2021). Out-of-home care in childhood and socioeconomic functioning in adulthood: ONS Longitudinal Study 1971-2011.
- Sanders, J., Munford, R., Thimasarn-Anwar, T., Liebenberg, L., & Ungar, M. (2015). The role of positive youth development practices in building resilience and enhancing wellbeing for at-risk youth. *Child Abuse and Neglect*, 42, 40-53.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.02.006>
- Scales, P. C. (1999). Reducing risks and building developmental assets: Essential actions for promoting adolescent health. *Journal of School Health*, 69(3), 113-119.
- Schaafsma, K., & Dieters, M. (2018). *18 is ook maar een getal. Onderzoek naar overgang pleeg- en besloten/gesloten jeugdhulp naar volwassenenzorg*. DSP
- Sesma, A., Mannes, M., & Scales, P.S. (2013). Positive Adaptation, Resilience and the developmental assets framework. In: S. Goldstein and R.B. Brooks (Eds). *Handbook of Resilience in Children*. Pp 427-442. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3661-4_25
- Singstad, M. T., Wallander, J. L., Lydersen, S., Wichstrøm, L., Kaye, N. S. (2019). Perceived social support among adolescents in residential youth care. *Child and Family Social Work*, 25, 384-395. <https://doi.org/10.1111/cfs.12694>
- Stas, K., Serrien L., & van Menxel, G. (2008). *Beleidsdossier. Jongvolwassen: tussen wal en schip?*
<https://www.samvzw.be/sites/default/files/Publicaties/Jongvolwassenen%20tussen%20wal%20en%20schip%20-%20Beleidsdossier.pdf>
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 273- 279. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x>

Stein, M., & Dixon, J. (2006). Young people leaving care in Scotland. *European Journal of Social Work*, 9(4), 407–423. <https://doi.org/10.1080/13691450600958460>

Steketee, M., Vandenbroucke, M., & Rijkschroef, R. (2009). *(Jeugd)zorg houdt niet op bij 18 jaar*. Verwey-Jonker Instituut.

https://www.verweyjonker.nl/wpcontent/uploads/2020/07/Jeugdzorg-houdt-niet-op-bij-18-jaar_2697-2.pdf

Trout, A. L., Chmelka, M. B., Thompson, R. W., Epstein, M. H., Tyler, P., & Pick, R. (2010). The departure status of youth from residential group care: Implications for aftercare. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 67-78. <https://doi.org/10.1007/s10826-009-9283-9>

Tweddle, A. (2007). Youth leaving care: How do they fare? *New Directions for Youth Development*, 113, 15-31. <https://doi.org/10.1002/yd.199>

Van Breda, A. D., Munro, E. R., Gilligan, R., Anghel, R., Harder, A., Incarnato, M., Mann-Feder, V., Refaeli, T., Stohler, R., & Storø, J. (2020). Extended care: Global dialogue on policy, practice and research. *Child and Youth Services Review*, 119, 1-14.

<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105596>

Van der Steege, M. (2009). *Jeugdzorgaanbod beschrijven en onderbouwen in de provincie Utrecht. Eindrapport met opbrengsten en aanbevelingen*. Nederlands jeugdinstituut.

https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Jeugdzorgaanbod_provincie_Utrecht.pdf

Van Spanje-Hennes, A. (2020). *Kamers met Aandacht. Een kwalitatief onderzoek naar de pilotfase van Kamers met Aandacht*. Lectoraat Jeugd, Hogeschool Utrecht.

Verhoeven, N. (2016). *Wat is onderzoek? Praktijkboek voor methoden en technieken*. (5e editie). Boom uitgevers.

Bijlagen**Bijlage I Overzicht respondenten**

Respondent	Leeftijd	Geslacht
1	24 jaar	Vrouw
2	18 jaar	Vrouw
3	22 jaar	Man
4	23 jaar	Vrouw
5	26 jaar	Vrouw
6	18 jaar	Vrouw
7	18 jaar	Vrouw
8	18 jaar	Vrouw
9	19 jaar	Vrouw
10	19 jaar	Vrouw
11	20 jaar	Vrouw
12	20 jaar	Vrouw
13	21 jaar	Vrouw
14	19 jaar	Man
15	21 jaar	Vrouw

Stad	Aantal respondenten die kamertraining hebben gehad in die stad
Bergen op Zoom	2 respondenten
Middelburg	1 respondent
Nijmegen	2 respondenten
Rotterdam	1 respondent
Landgraaf	4 respondenten
Kerkrade	3 respondenten (1 respondent heeft in twee steden kamertraining gehad).
Maastricht	3 respondenten (1 respondent heeft in twee steden kamertraining gehad).

Bijlage II Informed consent

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de ervaringen en behoeften van jongeren die in een kamertrainingscentrum hebben gewoond bij de begeleiding naar volwassenheid. Om deze reden worden er interviews gehouden met jongeren van 18 t/m 26 jaar die kunnen terugkijken op de begeleiding naar volwassenheid die zij kregen toen ze 16 of 17 jaar waren. Met de resultaten van het onderzoek worden aanbevelingen gedaan, wat hopelijk leidt tot een verbetering van de begeleiding naar volwassenheid. Dit onderzoek wordt gedaan door een student van de Universiteit van Utrecht.

Het interview

Dit interview zal ongeveer 30/45 minuten duren en zal worden afgenomen op de plek die jouw voorkeur heeft. Ik zal vragen stellen over jouw ervaringen met de begeleiding die je kreeg op het kamertrainingscentrum voordat je achttien werd. Ik ben benieuwd naar welke begeleidingsbehoeften jij had toen je 16 of 17 jaar was en in hoeverre je die begeleiding ook kreeg. Het interview zal met een audiorecorder worden opgenomen, zodat ik naderhand kan terugluisteren wat er precies is gezegd. Deze opname is zeer vertrouwelijk en zal ik met niemand delen. Je deelname is vrijwillig en je mag op ieder moment stoppen met het interview, zonder dat je daar een reden voor hoeft te geven.

Wat gebeurt er met de antwoorden die je geeft in het interview?

De informatie die je geeft wordt anoniem verwerkt in het onderzoek en wordt vertrouwelijk behandeld. Dat betekent dat in het onderzoek niet te herleiden is dat jij degene bent die die antwoorden heeft gegeven. Ook heb je het recht om de data naderhand te laten verwijderen.

Contact?

Als je vragen hebt over het onderzoek, dan kun je contact opnemen met Renske Kolen:

renskokol@hetvergetenkind.nl

Wil je liever iemand anders spreken na het interview, dan kan je contact opnemen met Romy van

Doorn: romy@hetvergetenkind.nl

Bevestiging deelname:

Bovenstaande informatie heb ik doorgelezen en begrepen, ik heb de mogelijkheid gehad hier vragen over te stellen en heb antwoorden op deze vragen gekregen. Ik ga akkoord met deze informatie en bevestig mee te willen doen met het interview.

Handtekening:

Bijlage III Topiclijst

Topics & voorbeeldvragen:

- *Luchtig begin*
 - Wat doe je voor werk/studie of andere dagelijkse activiteiten?
 - Wat zijn je hobby's/sport?
- *Achtergrondinformatie kamertraining*
 - Hoe oud ben je nu?
 - Hoe oud was je toen je in een kamertrainingscentrum woonde? Hoe lang heb je in een kamertrainingscentrum gewoond?
 - Waar heb je in een kamertrainingscentrum gewoond?
 - Hoe heb je je tijd in het kamertrainingscentrum ervaren?
 - Heb je iets van een leerervaring meegenomen uit het kamertrainingscentrum?
 - Zo ja, wat heb je meegenomen?
- *Algemeen volwassenheid*
 - Is er veel veranderd toen je achttien jaar werd?
 - Wat versta jij onder volwassen zijn?
 - Toen je minderjarig was, wat verwachtte je toen van achttien jaar worden?
 - Had je er zin in, maakte je je er zorgen om enz.?
 - Volgens de wet ben je volwassen als je achttien plus bent. Hoe heb je die overgang naar volwassenheid ervaren? Wat ging er goed? Welke problemen deden zich voor?
- *Vorbereiding*
 - Werd je door het kamertrainingscentrum voorbereid op de overgang naar volwassenheid?
 - Waar werd je dan precies op voorbereid?
 - Hoe werd je voorbereid?
 - Hoe heb je die voorbereiding ervaren?
 - Had je ook nog behoefte aan voorbereiding op andere gebieden?
 - Nu je weet hoe het is om meerderjarig te zijn, had je dan graag op andere dingen voorbereid willen worden?
 - Zo ja, waar had je op voorbereid willen worden? En hoe had je voorbereid willen worden?
 - Krijg je op dit moment professionele hulp?
 - Zo ja, hoe wist je van het bestaan van deze hulp?
 - Zo nee, zou je weten hoe je aan hulp zou kunnen komen, als je dat nodig zou hebben? Heb je er bewust voor gekozen om geen hulp meer te krijgen? Waarom?

- Heb je in het kamertrainingscentrum uitleg gekregen over welke hulp er beschikbaar is vanaf je achttiende jaar?
 - Zo nee, had je daar behoefte aan gehad?
- *Participatie & autonomie*
 - Hoe werd er bepaald welke dingen je leerde in het kamertrainingscentrum?
 - Heb je zelf bij de kamertraining kunnen aangeven wat je wilde leren?
 - Zo ja, wat werd er gedaan met hetgeen wat jij graag wilde leren?
 - Zo nee, hoe vond je dat? Had je daar toen wel graag invloed op gehad?
 - In hoeverre werd er naar jou geluisterd bij het bepalen van hoe je begeleid werd naar volwassenheid?
 - Wat heb je daarin gemist?
- *Sociaal netwerk & sociale steun*
 - Zijn er mensen in jouw eigen privé omgeving bij wie je terecht kon voor hulp/ondersteuning?
 - Zo ja, wat voor soort hulp/ondersteuning kreeg je van die mensen?
 - Hoe heb je die hulp/ondersteuning ervaren?
 - Had je ook graag nog andere hulp/ondersteuning gehad?
 - Zo nee, had je dat graag gewild?
 - Hebben je begeleiders van de kamertraining je geholpen bij het bekijken van welke mensen in je privé omgeving je zouden kunnen helpen bij het proces naar volwassenheid?
 - Zo ja, hoe deden je begeleiders dat? En hoe vond je dat? Heb je daarin nog tips voor je begeleiders?
 - Zo nee, had je daar behoefte aan gehad?
- *Algemeen afsluitend*
 - Welk gevoel heb je over het algemeen als je terugkijkt naar de begeleiding die jij kreeg naar volwassenheid in het kamertrainingscentrum?
 - Wat vond je goed?
 - Heb je tips aan de begeleiders van kamertrainingscentra over hoe ze jongeren kunnen begeleiden naar hun achttiende jaar?
 - Wil je nog iets anders kwijt over dit onderwerp?